

<https://doi.org/10.62837/2024.10.124>

ULDUZƏ İSMAYILOVA LƏMAN ŞAHƏLİZADƏ

Bakı Dövlət Universiteti, Filologiya fakültəsi,
Alman-Fransız dilləri kafedrası, baş müəllim.

Email: ulduze.rahimova@gmail.com

Bakı Dövlət Universiteti, Filologiya fakültəsi,
Alman-Fransız dilləri kafedrası, baş müəllim.

Email: lshahalizade@gmail.com

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ KOMMUNİKATİV METODLAR XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycanda təhsil sahəsində aparılan islahatlar və nəticə etibarilə müasir, innovativ metodlardan istifadə təhlilə cəlb edilib.

Xarici dil tədris edən müəllimlərin şifahi nitqi inkişaf etdirmək üçün istifadə etdikləri kommunikativ, interaktiv metodlardan bəhs olunur.

Açar sözlər: *kommunikativ məqsəd, təlim metodu, bacarıqlar, dil vərdişləri, dəyərlər.*

Xarici dil müəllimləri ölkəmizdə fəaliyyət göstərən Fransa səfirliyinin birbaşa dəstəyilə Fransanın müxtəlif şəhərlərində təkmilləşmə kursları keçmək və öz müəllimlik fəaliyyətlərini məhz günün tələbi səviyyəsində qurmaq imkanına malikdirlər.

Artıq neçə ildir ki, müstəqil respublikamız dünyanın inkişaf etmiş ölkələri ilə səmərəli əməkdaşlıq edir. Azərbaycanda çoxlu sayda xarici şirkətlər, o cümlədən, 46 fransız şirkəti fəaliyyət göstərir. Məhz bu səbəbdən, Azərbaycanda xarici dilin öyrənilməsi artıq zəruriyyətə çevrilir və təhsil islahatı vəzifələri uğurla həyata keçirilir. Artıq tələbələr arasında xarici dili öyrənməyə məcburi yanaşma yoxdur, yəni hər bir gənc özü bir və ya iki xarici dil öyrənməyin marağındadır. Çünki zamanın tələbi onlara da təsir edir. Xarici dilin tədrisində istifadə olunan kommunikativ metod – dili əməli surətdə öyrətmək deməkdir. Bu isə müəllimin özünün dili mükəmməl bilməsini tələb edir. Xarici dilin tədrisində şifahi nitqin müstəsna rolu vardır. Şifahi nitq danışmaq və deyiləni anlayıb cavab vermək təlimləri istiqamətində öyrədilir. Ümumiyyətlə, kommunikasiya iki tərəf – danışan (müəllim) və qulaq asan (tələbə) arasında baş verən prosesdir. Effektiv kommunikasiya əslində anlaşma deməkdir, veilən informasiyanın başa düşülməsi deməkdir. Şifahi nitqi tədris edən müəllimdən çox böyük yaradıcılıq qabiliyyəti tələb olunur. Yaxşı dinləyib-anlama şəraitini yaratmaq üçün müəllim müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə edərək, fəal təlim prosesini reallaşdırmağa çalışır. Çünki ictimai-siyasi, sosial-mədəni sahələrdə sürətli inkişaf baş verirsə, texnologiyaların rolunun artdığı müasir dövrdə qloballaşma prosesinin və inteqrasiyanın təsirindən baş verən keyfiyyət

dəyişiklikləri gündəlik həyatda xarici dilin tətbiqi imkanını nəzərəcarpacaq dərəcədə artırarsa, müəllimin də dəyişməsinə tələb edir. Kommunikativ təlimin həyata keçirilməsində tələbənin şifahi şəkildə eşitdiyini və oxuduğunu başa düşməsi, öz fikrini şifahi və yazılı şəkildə ifadə edə bilməsi, verilən hər hansı bir material üzərində sərbəst iş apara bilməsi (materialı dəyişdirmək, qısaltmaq, genişləndirmək, başqa şəkildə ifadə etmək və s.) şəkillər üzərində müsahibə, ekskursiyalar, filmlərin müzakirəsi, bədii əsərlərin təhlili və s. əsas rol oynayır. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövr həm müəllimin, həm də tələbənin qarşısında öz danılmaz tələblərini qoyur. Belə ki, artıq köhnə metodika ilə birtərəfli tədris öz əhəmiyyətini itirmiş və kommunikativ-interaktiv tədris metodologiyası ilə əvəzlənmişdir. Bu da faktdır ki, ənənəvi metod vasitəsilə müəllim öz işini dərsi izah etmək, tapşırıq vermək və yoxlamaqla bitirirdi və tədris etdiyi dildə müəllim tələbə ünsiyyəti birbaşa deyil, dolayı şəkildə həyata keçirilir. Lakin interaktiv metod zamanı o, bilavasitə tələbələrle ünsiyyət yaradır, onları aktivləşməyə sövq edir, tələbələr isə əsas aparıcı tərəfə çevrilərək öz bacarıqlarını ifadə etmək imkanı əldə edirlər. Bu zaman tələbə dil bariyerini daha rahat aşır. Zamanla yad dildə danışmaq utancaqlığı aradan qalxır. Tələbələrin dərsə daha həvəs və maraqla yanaşması üçün müəllim ünsiyyət-kommunikasiya arealını genişləndirməlidir: müxtəlif oyunlar təşkil etmək çox yaxşı nəticə verir. Kiçik həcmli səhnəciklərdə tələbələrə rol vermək, birgə ekskursiyalar təşkil etmək, müxtəlif mövzularda müzakirələr aparmaqla hamının iştirakını təmin etmək səmərəli nəticə əldə etmək olur. Söz ehtiyacları artdıqca, nitq inkişaf etdikcə tələbələrdə səlislə danışmaq formalaşır ki, bu da kommunikativ metodun göstəricilərindən biridir. Bu metod şifahi nitqi inkişaf etdirir, eyni zamanda, qrammatika danışmaq prosesində öyrədilir. Daha doğrusu, tələbələr öyrəndikləri söz ehtiyatından istifadə edərək özləri bildiyi kimi cümlələr qurur və müəllim onların səhvlərini düzəltməklə yanaşı, qrammatik qaydaları izah edir. Bundan başqa, şifahi nitqin inkişaf etdirilməsi üçün sual-cavab və testlərdən istifadə etmək çox gözəl nəticə verir və bu da interaktiv metodun üstünlüyünü bir daha sübut edir. İnteraktiv metod zamanı ünsiyyət maneələri aradan qalxır, bütün tələbələr prosesə cəlb olunur və aktiv iştirak edirlər. Hətta bacarıqlı müəllim, bir növ, rəqabət mühiti yaratmaqla qalibləri də mükafatlandırır. Bu zaman tələbələr öz fikirlərini xarici dildə ifadə etməkdən çəkinmir, tələb olunan cavabı verməyə cəhd edirlər ki, təki qalib olsunlar. Xarici dili tədris edərkən şifahi nitqi inkişaf etdirmək üçün təkə proqram dərslikləri kifayət etmir. Buna görə müəllim müntəzəm olaraq öz üzərində işləməli, keçdiyi mövzulara uyğun əlavə ədəbiyyatdan, xarici dildə nəşr olunmuş kitablardan istifadə etməlidir. Bu zaman ən sadə, uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş kitablardan istifadə etmək olar. Və yaxud nağıl kitablarını əlavə oxu kimi vermək olar. Elə bir tələbə olmaz ki, Azərbaycan dilində hələ uşaqlıqdan “Qırmızı papağın nağılı” (Le petit chaperou Rouge), “Fatma xanım təndirdə” (Cendrillon), “Cırtan” (Le petit Poucet) və s. kimi nağılların məzmununu bilməsin. Məhz həmin nağılların fransızca

oxunması və başa düşülməsi heç bir çətinlik yaratmır. Öyrənmə prosesi daha da asanlaşır, sözlər daha yaxşı yadda qalır. Şifahi nitqin inkişafında mühüm rol oynayan effektiv metodlardan biri də kollektiv şəkildə xarici dildə filmə baxmaqdır. Bu da uğurlu nəticələrə gətirib çıxarır. Bundan başqa, xarici dildə xəbərlərə baxmaq, musiqi dinləmək də tədris zamanı effektiv üsul kimi dəyərləndirilir. Azərbaycan Dillər Universitetinin müəllimi Cəfərova Xədicənin fikrincə, xarici dil dərslərində müasir metodların tətbiqinə dərslərin motivasiya hissəsindən yəni, dərslərin ilk 5-10-cu dəqiqələrindən başlamaq lazımdır. Xarici dili öyrənməyə yeni başlayan tələbələr bir çox çətinliklərlə qarşılaşır və təbii olaraq çoxsaylı səhvə yol verirlər. Bu zaman onlarda motivasiya kifayət qədər olmalıdır ki, iradələrini toplayıb hətta “gülünc” görünməyi belə gözə alaraq danışmağa davam etsinlər. Dərs ilinin ilk həftələrində bu cür motivasiya yaratmaq, kiçik həcmli tanışlıq dialoqları yaratmaq auditoriyada pozitiv mühit yaradır və təlim nəticələrini yaxşılaşdırır. Danışmağa meyil göstərən, cəhd göstərən tələbələrin marağını qoruyub saxlamaq üçün dərs boyunca onların ən kiçik nailiyyətini tərifləmək, ruhlandırmaq lazımdır. Şifahi nitq – olduqca mürəkkəb bir prosesdir. Onun özünəməxsus, bir-birini ardıcıl olaraq tamamlayan əməliyyatlardan ibarət mexanizmi vardır. Mənbələrdə bu mexanizmin mərhələlərinin əsas aşağıdakılar olduğu göstərilir:

Birinci mərhələ - nitqin proqramlaşdırılmasıdır. Bu mərhələdə insanın demək istədiyi nitq ifadəsinin məna özəyinin qurulması baş verir. Bunun üçün insan lazım olan informasiyanı seçir, lazım olmayanı kənar edir. İkinci mərhələ - cümlənin sintaktik quruluşunun yaradılmasıdır. Bu mərhələdə ifadənin ümumi layihəsi, onun qrammatik forması proqramlaşdırılır, lazımı sözlər axtarılır, seçilir ki, onu daha dəqiq ifadə etmək mümkün olsun. Üçüncü mərhələdə nitqin real olaraq səslənməsi baş verir, yəni, məlumatın çatdırılması prosesi həyata keçirilir. Tanınmış psixolinqvist A.A.Lentyevin qeyd etdiyi kimi, ikinci dilin (yəni, xarici dilin) öyrənilməsi onu öyrənməyə başlayan adamın yaşından asılı olaraq müxtəlif psixoloji məzmun kəsb edir. Çünki xarici dildə danışmağı öyrənən adam öncə öz ana dilinə istinad edir. Öz ana dili ilə öyrəndiyi yad dili müqayisə edir, oxşar və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirir. Məsələn fransız dilində mövcud olan dörd burun saiti /ã/ /ẽ/ /õ/ /œ/ bizim dilimizdə yoxdur və sözsüz ki, tələffüz çətinliyi vərdiş edənə qədər qaçılmazdır. Xarici dildə nitqi qavramaq və anlamaqda özünü göstərən çətinliklərdən biri də tələffüzün sürəti ilə bağlıdır. Fransızlar çox sürətlə danışırlar, sanki sözlər bir-birinə bitişik, ayrılmaz şəkildə tələffüz edilir, bu da ilk dəfə bu dili eşidən adama eşitdiyini anlamağa imkan vermir. Ümumiyyətlə, şifahi nitq – tələffüz edilən, eşidilərək qavranılan, başa düşülən nitq növüdür. Bu nitqin köməyiylə danışanlar arasında bilavasitə əlaqə yaranır. Şifahi nitq zamanı ünsiyyətdə olan adamlar bir-birini görür, eşidir. Lakin ünsiyyət şəraitindən, onun məqsəd və məzmunundan asılı olaraq şifahi nitq ya dialoji, ya da monoloji formada ola bilər. Dialoji nitq iki və daha çox adamın sual-cavab şəklində həyata keçirdiyi danışq prosesidir. Bu nitqin də

özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Hər şeydən əvvəl dialoji nitq bilavasitə reaksiya tələb edən nitqdır. Belə ki, dialoji nitq zamanı həmsöhbət şəxs və ya şəxslər deyilənlərə öz münasibətini bildirir: ya sual verir, ya təsdiq edir, ya inkar edir. Dialoji nitqin bu cəhəti danışanın öz nitqini ifadə etməsinə istiqamət verir, müəyyən səmtə yönəldir. Haqqında danışdığımız dialoji nitq məhz xarici dilin tədrisində istifadə olunan müasir interaktiv, kommunikativ metodun innotativ bir üsuludur. Belə ki, şifahi nitqi tədris edən müəllim özü və tələbə və ya tələbə ilə digər tələbələr arasında verilən mövzuya uyğun kiçik həcmli dialoq yaradır və tələbələrin dil baryerinin tez aradan qalxmasına şərait yaradır. Dialoji nitqin iştirakçıları bir-birini bilavasitə qavrayır və emosional vəziyyətlərini qiymətləndirirlər. Şifahi nitqin digər bir xüsusiyyəti də onun müəyyən şərait və obyektə bağlı olmasıdır. Bu mənada o situativ səciyyə daşıyır, söhbətin obyektinə dəyişən kimi, dialoqun istiqaməti və xarakteri də dəyişir. Qeyd etdiklərimizdən aydın olur ki, nitqin əsas funksiyalarından biri kommunikativ funksiyadır ki, onun köməyiylə məlumat vermə və fəaliyyətə təhrik etmə vəzifələri yerinə yetirilir. Məhz nitqin köməyiylə başqaları ilə ünsiyyət qurulur, fikir mübadilə edilir, ictimai təcrübə mənimsənilir, zənginləşdirilir və yeni nəsllər ötürülür. Eyni bir mövzunu bir müəllim olduqca aydın, anlaşılqılı izah edir, digəri isə qarmaqarışq şəkildə şərh edirsə, nəticə müxtəlif olur. Birinci müəllimi tələbələr həvəslə dinləyir, onun dərindən yeni bilik qazanaraq çıxırlar, ikinci müəllimin verdiyi məlumatları isə qavraya bilmir, onu dinləməyə həvəs göstərmirlər. Müəllim onu dinləyən tələbələrin də hazırlıq səviyyəsini nəzərə almalıdır və bu xüsusilə xarici dil dərslərinə aiddir. Bunun üçün müəllim tələbələrinin tədris etdiyi dilə hazırlıq səviyyələrini aşkar etməli və öz fikrini onların başa düşəcəyi səviyyədə şərh etməlidir. Süleyman Hüseynov müəllifi olduğu “Nitq mədəniyyəti” dərslində qeyd edir ki, interaktiv metodla tədris edilən müasir dərslərdə tələbələrin də müəllimlərlə birgə daim fəal olması, problem-situasiya şəraitində mövzuların, bir növ, elmi araşdırma kimi şərhli tələb olunur. Onlar əqli proseslərdə mühakimə yürütməli, ümumiləşdirmələr aparmalı, nəticə çıxarmalı olurlar və dərs bütün qrupun fəallağı ilə keçir ki, bu da müasir metodologiyanın əhəmiyyətini bir daha sübut edir [Hüseynov: 2010]. S.Hüseynov “Fransız dili” dərslində isə yazır ki, orta məktəbdə düzgün tələffüz və intonasiya vərdişlərinə yiyələnmiş tələbələrin bilik, bacarıq və vərdişlərinin cilalanması və inkişaf etdirilməsi ali məktəb müəllimlərinin öhdəsinə düşür [Hüseynov: 2012].

Təhsil standartları əsasında, ali məktəblərin xarici dil dərslərində müasir informasiya-kommunikasiya vasitələrindən, audio-video materiallardan istifadə olunması tələbələrə bu dilləri mənimsəməyə kömək edir. Fransız dili fənnini tədris etdiyim BDU-nun Xarici dil kafedrasının müəllimlərinin dərsləri də tələbələrin nitqinin fəal olmasına və onların daha çox müəyyən xarici dildə ünsiyyətdə olmasına şərait yaradan kommunikativ metodlar əsasında təşkil edilir. Fənlərin tədrisində müasir standartlara cavab verən dərs vəsaitlərindən istifadə olunaraq, oxuma, dinləmə,

yazma və danışmaq bacarığı dərslər prosesində inkişaf etdirilir və dərslər prosesini daha maraqlı etmək üçün əlavə materiallardan, filmlərdən, broşuralardan, qəzet və jurnallardan da istifadə olunur. Bununla bərabər, tədris olunan dildə keyfiyyət, davamlılıq və kommunikativliyə üstünlük verilir. Orijinal mətnlərdən istifadə edərək fransız me-todikası tətbiq olunmaqla, aktual mövzulara üstünlük verilir. Öyrənmə platforması üçün əsas olan innovativ və çevik öyrənmə (dialektik oyunlar, filmlər, mahnılar) geniş tətbiq olunur. Tədris zamanı əsas məqsəd və hamımızın qarşısında duran ümdə vəzifə odur ki, tələbələrə danışmaq, dinləmə, yazı və oxu üzrə vərdiş və bacarıqları aşılamaq və inkişaf etdirmək, tələbələrə akademik dəstək verib, onların potensialını üzə çıxardaraq inkişaf etdirməkdir. Məsələ burasındadır ki, passiv metod artıq keçmişdə qalmışdır. Çünki bu metodda yalnız müəllim özü danışır və tələbə qulaq asırdı. Nəticədə, qənaətbəxş belə olmurdu, yəni əsas məqsəd – tələbəni tədris olunan xarici dildə danışdırmaq mümkün olmurdu. Lakin indi aktiv metoddan istifadə edərək tələbələrin bilavasitə iştirakı müzakirəsi ilə keçilən dərslər həm maraqlı olur, həm də inkişaf etmiş ölkələrin tədris təcrübəsi göstərir ki, tələbəni auditoriyada təlim obyektinə kimi yox, subyektinə kimi qəbul edən interaktiv metodlardan istifadə yaxşı nəticə verir. Elə ilk dərslərdən tələbə susmur, ağızını açır, nəsə deyir, müzakirəyə qoşulur, aktivləşir və ən nəhayət danışır. Bu cür dərslərin təşkilinə məsul bir şəxs kimi müəllim də dəyişir, aktivləşir, öz üzərində çalışır, yeni yeni üsullar axtarır ki, tələbələrə öyrətdiyi dili yaxşı mənimsəsinlər, ən əsası danışsınlar. Bu metodla dərslər keçən müəllimin gənc kadr olub-olmamasının heç bir fərqi yoxdur, əsas odur ki, düşüncə tərzini gənc və enerji dolu olsun, tələbəni davamlı danışığa istiqamətləndirə bilsin, yaxşı nəticələr əldə etsin. Sadəcə olaraq gənc müəllim də, yaşlı müəllim də yeniliklərdən yararlanmalıdır, innovativ üsullardan bəhrələnməlidir. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, əməkdar müəllim Akif Nəzərov müəllifi olduğu “Müasir təlim texnologiyaları” adlı dərslər vəsaitində yazır ki, hazırkı dövr Azərbaycanın təhsil sistemində zəruri islahatların aparıldığı bir şəraitdə tədris proqramlarının təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulur. Dünyada gedən qloballaşma və Azərbaycan təhsil sisteminin Avropa təhsil sistemində inteqrasiyası təhsildə yeni təlim texnologiyalarından, fəal və interaktiv təlim metodlarından istifadə edilməsini tələb edir və məhz bu səbəbdən danışmada bu anlayışlara tez-tez rast gəlirik. İnteraktiv metod təlim prosesində tələbə və müəllim arasında işin gedişindən – mövzudan, şərhədən, dialoqdan və həmin anda meydana çıxan yanaşma, izahdan ibarətdir. Yəni, bu metod əvvəlcədən planlaşdırılmır, işin təlim prosesinin gedişi bu məqamı ortaya çıxarır [Nəzərov:2012]. Bu prosesdə iştirak edən hər iki tərəf - müəllim və tələbə, öyrədən öyrənən eyni mövqedə dayanırlar. Təbii ki, müəllim öyrədən olaraq təşkilatçılıq, məsləhətçi funksiyasını yerinə yetirir.

ƏDƏBİYYAT

1.Məmmədova R. İngilis dilinin tədrisi barədə. “Azərbaycan müəllimi”, 16 oktyabr 2009.

- 2.Əkbərova Ə. Xarici dil gənclərin həyatında inkişafa doğru ən güclü vasitədir. AMİ (Şəki filialı)
- 3.Kəblə Bədəl qızı C. Xarici dillərin tədrisində inonativ metodlardan istifadə (internet materialı)
- 4.Ünsiyyət informasiya mübadiləsi kimi. Kayzen internet məlumat servisi. 27 oktyabr 2010
- 5.Hüseynov S. Nitq mədəniyyəti (dərslük), Bakı: Yazıçı,2010. - 240 səh.
- 6.Hüseynov S. Fransız dili (dərslük). Bakı: Mütərcim, 2012. – 247 səh.
- 7.Nəzərov A. Müasir təlim texnologiyaları (dərs vəsaiti), ADPU nəşriyyat, Bakı, 2012.

Ulduza ISMAYILOVA
Laman SHAHALIZADE

COMMUNICATIVE METHODS IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE SUMMARY

In the article «On the use of modern methods to develop oral speech in the teaching of the French language», the reforms carried out in the field of education from Azerbaijan and as a result of this, the removal of old, ineffective methods and the use of new, modern, innovative methods are taking place. The author shows that the communicative, interactive methods currently used by foreign language teachers to develop oral speech during teaching give very good results and students are able to speak in the language they learn.

Key words: *communicative goals, teaching method, skills, language habits, values.*

Улдуза ИСМАЙЫЛОВА
Ляман ШАХАЛИЗАДЕ

КОММУНИКАТИВНЫЕ МЕТОДЫ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ РЕЗЮМЕ

В статье ”Об использовании современных методов развития устной речи при обучении французскому языку» говорится, что в результате реформ, проводимых в сфере образования Азербайджана, старые, неэффективные методы устраняются и заменяются новыми, современными, инновационными методами. Автор показывает, что коммуникативные, интерактивные методы, которые в настоящее время используют преподаватели иностранного языка для развития устной речи во время обучения, дают очень хороший результат, и учащиеся способны говорить на изучаемом языке.

Ключевые слова: *коммуникативные цели, метод обучения, умения, языковые навыки, ценности.*

Rəyçi: fil. ü. f. d Abdullayeva Xədicə Ramiz q.